

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NİN TÜRKÇE AÇISINDAN ÖNEMİ

Musa DUMAN

Evliya Çelebi (1611-1685?), yerli ve yabancı bilim adamlarınca XVII. yüzyıl Osmanlı edebiyatının en önemli simalarından biri olarak bilinmekte ve kabul edilmektedir. Evliya'nın bu itibarı ve şöhreti, elbette ki, devrin geniş Osmanlı topraklarını elli yılı aşkın bir zaman içinde gezip dolaşarak akıllara durgunluk veren bir sabır ve azimle kaleme aldığı on ciltlik muazzam eserinden, Seyahatnamesinden (SN) gelmektedir. Dolaştığı yerlerin (ve kaynaklardan aktardığı tahmin edilen Avrupa ve Afrika memleketlerinin¹) tarihinden coğrafyasına, insanlarından bitkilerine, hayvanlarına, yiyeceklerine, giyeceklerine, örf ve âdetlerine, menkıbelerine, zaman zaman bizzat yöre halkının dilinden naklettiği mahallî bilgilere kadar sade ve başarılı bir üslûpla telif ettiği eseri, başlıbaşına benzersiz değerli bir bilgi hazinesidir. Bu bakımdan eserin ilk dikkati çeken yönü muhtevası olmuş, diğer bakımlardan değeri üzerinde bizde yeteri kadar durulmamıştır². Olayların nakledilmesinde kullandığı kısmen mübalağalı anlatıma ek olarak bir de zaman zaman yöre sakinlerinin ağzından aktardığı ilgi çekici (bazen imkânsız gibi görülen) olaylar, kerametler, sihirbazlıklar, büyüler, efsaneler³, yer ve şahıs adlarının açıklamasını yapmak için sık sık baş vurduğu halk etimolojileri, okuyucuların nazarında verilen bilgilerin güvenilir-

---

¹ Evliya, eserini hazırlarken başka kaynak kitaplardan yararlandığını şu ifadesiyle açıkça belirtmiş olmaktadır: "Ba'dehû hakîr, fakîrânîce hâne-i bî-minnetimiz olan savma'amız küncinde gencîne-i kitâba mâlik olup ba'zı tevârihât tetebbu' iderek maskat-ı re'simiz olan hasretü'l-mülûk ve limân-ı bahr-ı fülûk olan vilâyet-i Makedon'un hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan İslâmbol'un tahrîratına şürû' eyledik." I, 3a/3-5

² Evliya Çelebi ve SN'si hakkında yapılan çalışmaların listesi Robert Dankoff ve Klaus Kreiser tarafından neşredilmiştir: *Materialien zu Evliya Çelebi. II. A Guide to the Seyahat-nâme of Evliya Çelebi. Bibliographie raisonnée*, Wiesbaden 1992. Görüleceği gibi SN'deki Anadolu coğrafyası dışındaki dil verileri yabancı Türkologlarca değerlendirilmiş, ancak eser Türkiye (Anadolu) Türkçesi açısından yeterince ele alınmamıştır.

³ Saim Sakaoğlu Seyahatname'deki efsanelerin Türk efsaneleriyle karşılaştırmasını yapmıştır: "Evliya Çelebi'nin Naklettiği Efsanelerin Türk Efsaneleri İçindeki Yeri", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 4, İstanbul 1989, sh. 283-291.

liğini haksız olarak zedelemiş, o yüzden eser bazı bilim adamlarınca ne yazık ki güvenilir bir kaynak olarak dikkate alınmamıştır⁴.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi kaynak malzeme alınmak suretiyle tarih, sanat tarihi, etnoloji, coğrafya vb. konularında yerli ve yabancı bilim adamlarınca bir hayli çalışma yapılmıştır⁵. SN'nin her yönüyle Türkçe bakımından değeri konusunda ise yeteri kadar çalışma yapılmadığı gibi, yapılan çalışmalarda da eser, geniş hacimli olması hasebiyle bütünüyle ele alınmış değildir. Bu konuda Saadet Çağatay⁶, Hasan Eren⁷, Fahir İz⁸, Halasi-Kun⁹, H. Boeschoten¹⁰, Robert Dankoff¹¹ vb. kimselerin yaptıkları çalışmalar da yine belli bölümlerin ve konuların incelenmesine hasredilmiş etüdlendir.

⁴ Fahir İz; "Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşerî Bilimler* 7, sh. 61-79, İst. 1979. Evliya, gezip gördüğü yerleri belli bir şablon içinde anlatmaktadır. O yerin tarihini, insanların, yetiştirdiği ürünleri, sosyal ve etnik yapısını, âdetlerini verirken, gördüğü veya dinlediği olağan üstü olayları ya bizzat gördüğünü söyleyerek veya anlatanların ağzından "... dirler amma görmedim, acâyip rivâyettir." gibi ifadelerle aktarmaktadır. Bunlardan, herkesçe bilinen, Erzurum'un soğuşunu ifade etmek için anlatılan "damdan dama atlarken donan kedi" hikâyesi şöyle geçmektedir: "... böyle şitâsı şedîd olur. Hattâ efvâh-ı nâsda darbimeseldir kim bir dervîşe "Kandan gelirsin?" dirler, "Berf rahmetinden gelirim" dir. "Ol ne diyârdır?" dirler, "Sovukdan ere zulûm olan Erzrûmdır" dir. "Anda yaz geldiğine rast geldin mi?" dirler, dervîş eydür: "Vallâhi on bir ay yigirmi tokuz gün sâkin oldum, cümle halkı yaz gelir dirler ammâ görmedim." dir. Hattâ bir kerre bir kedi bir damdan bir dama per-tâb iderken muallakda doñup kalır. Sekiz aydan nevrûz-ı harzemşâhî geldikde mezkûr kedinin doñu çözülp "mirnâv" diyüp yire düşer. Meşhur latife-i darbimeseldir. Ammâ hakikatü'l-hâl bir adamın eli yaş iken bir demir pâresine yapışsa derhâl müncemid olup elinden demir ve demirden eli kopmak ihtimâli yokdur. Âhenden elin bin âh-ı serd ile halâs iderse eli ayasının sehel derisi âhile âhende kalır. Bu şiddet-i şitâyı diyâr-ı Azak'da ve deşt-i Kıpçak'da erba'în ve zemherîr geçirdik, böyle keskin kış görmedik." Bb, 69b/15-23

⁵ Robert Dankoff, - Klaus Kreiser; a. e.

⁶ Saadet Çağatay; *Türk Lehçeleri Örnekleri*, VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar. Ank. 1963

⁷ Hasan Eren; "Evliya Çelebi ve Anadolu Ağızları", *1. Türk Dili Bilimsel Kurultayında Sunulan Bilimsel Bildiriler*, Ank. 1972 (Ank. 1975) sh. 113-119. (Bildiride, SN'deki ağız verileri (Kafkas dilleri, Mingrel ve Gürcü dilleri, Lazlar ve dilleri, Almanca dil örnekleri, Macarca veriler) hakkında yapılmış çalışmalar zikredildikten sonra "Tosya, Bolu, Dört Divan Türklerinin lisan ve lehçeleri" başlığıyla SN'de verilen ağız örnekleri üzerinde durulmuştur.)

⁸ Fahir İz, a. m.

⁹ Halasi-Kun; "Evliya Çelebi as Linguist", *Eucharisterion: Essays Presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday*. Cambridge, Mass. 1981. Bd. 1., S. 376-382, 1979-80 (Harvard Journal of Ukrainian Studies 3/4).

¹⁰ H. Boeschoten; "The Seyahatname As A Source For Linguistic Investigation" sh. 81-103, "Evliya's Spelling And Our Transliteration" sh. 71-80, *Evliya Çelebi in Diyarbakır (Martin Van Bruinessen ile birlikte)*, Leiden 1988.

¹¹ Robert Dankoff; "Turkic Languages and Turkish Dialects according to Evliya Çelebi, *Altaica Osloensia*. Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference. Oslo, 12-16.6.1989. Edited by. Bernt Brendemoen. Oslo: Universitetsforlaget, S. 89-102.

Bu kıymetli eserin tam bir ilmî neşri maalesef henüz yapılmadığından, İkdâm Matbaası sahibi Ahmet Cevdet'in neşrettiği ilk altı cildin Maarif Vekâleti (7, 8 ve 9. cilt) ve Kültür Bakanlığı'nca (10. cilt) tamamlanmasıyla gerçekleştirilmiş bulunan neşir, bir çok yanlış ve eksiklikleriyle piyasadaki Evliya ve SN ile ilgili bilgi ve çalışmalara kaynaklık etmektedir. Bu sebeple, ilmî çalışmalarda yazma nüshaların, özellikle de Evliya'nın hatt-ı desti olarak kabul edilen¹² Topkapı Kütüphanesi, Bağdat bölümü 304 (c. 1 ve 2), 305 (c. 3 ve 4), 307 (c. 5), 308 (c. 7 ve 8) ile Revan bölümü 1457 (c. 6) numaralarda kayıtlı nüshanın kullanılması daha uygun olacaktır.

SN'nin en dikkati çeken yönlerinden birisi de hiç şephesiz dili ve üslûbudur. Evliya eserinde dilin yanlış-doğru bütün ifade renklerini kullanmaktan hiç çekinmemiştir. Türkçe ifade çeşitliliği ve zenginliğinin yanında, dilde kullanılan yabancı unsurları gerek kelime gerek tamlama seviyesinde, gramer kaidelerini de zorlayarak kendine has bir üslûp oluşturmuştur. En çarpıcı tasarrufu da Türkçe ve yabancı kelimelerin çokluk şekillerini ve bazı yapım eklerini kullanmada uyguladığı lâubalilik derecesine varan keyfiliğidir. Öyle ki bazen Türkçe bir kelimeye Arapça ve Farsça yapım ekini yahut Arapça ve Farsça çokluk eki almış kelimeye yeniden Türkçe çokluk ekini kolayca getirebilmektedir.¹³ Kelimelerle oynamayı çok sever: "Niçesi ol izdihâmda şâhrâh üzre oturup pesâtirme ve sucâyık ve kaşâkavâl penâyiri ve kesâtene ve leblebi ve fındık ve fisdık tenâvül iderler."¹⁴ Daha önceki devirlerde özellikle halk türü eserlerde çokça görülen Türkçe kelimelerle Farsça kurallı tamlamalar kurma SN'de de yaygındır¹⁵: kaya-yı 'âlî¹⁶, kız-ı gökcek¹⁷, yurd-ı

¹² Fahir İz'in naklettiğine göre (a.m.) R. F. Kreutel ve Pierre A. MacKay'in bu hususta görüşleri şöyledir: "Kreutel'e göre S (Topkapı Sarayı nüshası) Evliyâ Çelebi'nin el yazısı ile yazılmış esas nüshadır. MacKay'a göre Evliyâ bu nüshayı kendi yazmamış, bir yazıcıya dikte etmiştir." Fahir İz ise, "Bu nüshanın Evliyâ'nın el yazısı olamayacağı gibi son kopya da olmadığı, belki Evliyâ'nın asıl nüshayı hazırlamak için yazdırdığı son müsvedde olduğu" görüşündedir. Sayın hocam Prof. Dr. Mertol Tulum da, yaptığı araştırma neticesinde şifâhen söylediğine göre, Kreutel'in görüşünün isabetli olduğu kanaatindeyim.

SN'nin takım halinde Pertev Paşa (nr. 458-462) ve Beşir Ağa (nr. 448-452) kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır.

¹³ Bu şekilde yapılmış çok sayıda kelime geçmektedir: Hind-ler-istân I, 10b/7, me'âdin-ât-lar 18b/1, eşcâr-ât-lar 42a/14, Yörük-istân II, 139b/36 vb.

¹⁴ III, 31b/13

¹⁵ R. Dankoff'un *An Evliya Çelebi Glossary, Unusual, Dialectal and Foreign Words in the Seyahat-name (Evliya Çelebi Lügati, Seyahat-name'deki Yabancı Kelimeler, Mahallî İfadeler)* (Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1991) adlı çalışmasına giriş mahiyetinde "Evliya's Lexicon end use of language" başlığıyla yaptığı kısa incelemesinde SN'nin diğer ciltlerinden alınmış başka örnekler de yer almaktadır: balığ-ı kebîr, eñgin-i nâ-mübârek, donluğ-ı şâhî, yağmur-ı bevil, kaynağ-ı 'azîm, orman-ı bî-emânlar, incü-yi dürr-i yetîm, yalçın kaya-yı ebyaz, çomar-ı yarar, murg-ı kırlangıç, seyl-i sidik vb. (sh. 7-8)

¹⁶ III, 21b/30

¹⁷ III, 76a/27

'azîm¹⁸, Kaplıca-i Kaynarca¹⁹, kimesne-i hôş-elhân²⁰, taş-ı kebîr²¹, Câm'i-i Yeşil²², 'ibâdât-ı Yaradan²³, kelb-i kudurmuş²⁴... Bu, Evliya'nın dili, malzemesinde her hangi bir ayırım gözetmeden, asıl ve yabancı unsurlarıyla bir bütün olarak kabul etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Anlatımını yer yer seci ve cinaslarla da süslemiş, zaman zaman alliterasyona baş vurarak üslûbuna ritmik bir hava vermeye çalışmıştır: "... Perverdigâr Rabbu'l-'izze kâdirdir kim karañu gecede kara karıncaya kara taş içinde kadrince nafakasını verir...", "Üstleri ve başları ve aşları ve işleri harâb u yebâb olup ..." ²⁵ Seyahat ettiği yerleri belli bir şablon çerçevesinde anlattığı halde çok az yerde tekrara düşmüştür. Bunlardan birisi I. ve II. ciltte geçen şu ifadedir: " 'İlm-i da'vetten aslâ hurûf bilmezdi. Ancak baht [u] tâli'i bir zaman müsâ'ade idüp ol dahı felek-i atlas-ı bukalemunda pây-bâflık idüp sağa ve sola gûnâgûn mekikler atdı." ²⁶

Gezip dolaştığı yerlerde gördüğü ve duyduğu ilginç olayları ve varlıkları dikkatle yazıya geçirmeye çalışmakta, bunu yaparken de orjinalliğini bozmamaya ayrı bir özen göstermektedir. Kekeme bir kişinin konuşmasını, kedi sesini, güvercin çağıran bir kimsenin seslenişini, hallaçların pamuk atarlarken tempo tutturarak tokmak vuruşlarını oldukları gibi vermeye çalışır: "Bir kerre, 'habur kubur!' ve 'hafru!' diyüp bir zamandan sonra 'aaa aaa aaa' diyüp avrat sadâsı gibi gülerdi." ²⁷, "... mırmırnav der kediler ..." ²⁸, "... güvercinlere 'dü çıp çıp' diyü na'ra idüp..." ²⁹, "... tırtaka tırtak tır tır tak taka diyü düyek usûlünde tokmak urarak pembe atarlar." ³⁰ Yine 'musâhib' kelimesinin tekrar grubu içinde aldığı şekli aynen yazıya geçirmiştir: "Pâdişâhım! Bu meydân-ı ma'rekede musâhib **yusâhib** yeri değıldir; 'âr meydânı değıl, er meydânıdır..." ³¹

SN'nin başka yerlerinde de yeri geldiğinde zikredilen şu ifade, bütün bunları Evliya'nın rastgele yapmadığını göstermektedir:

18 II, 91a/11

19 II, 9a/19

20 II, 54b/28

21 II, 106b/6

22 II, 5b/b

23 II, 4b/34

24 III, 36a/2

25 II, 115a/18-19

26 I, 73a/32-34; II, 150a/17-19

27 I, 212a/30-31, 35

28 I, 191a/13

29 I, 186a/10

30 I, 187a/6

31 II, 116a/23-24

"Gerçi feth-i Hanya'nın niçe bin ta'rîf ve tavsîfi vardır amma hakîr-i pür-taksîr ü kalîlü'l-bizâyâ edâ-yı nazm ü inşâda muntazamâne arz-ı ma'rifet için zevi'l-kadr suhanperdâzlık etmeğe kasd etmeyüp "kellimü'n-nâse 'alâ kadari 'ukûlihîm (= insanlara akıllarının alacağı şekilde konuş" mazmûnunca beyne beyne (= ne iyi ne kötü) sade lisân ile tahrîr idüp bu kadar ile iktifâ olundu, vesselâm."³²

SN'de, bir çoklarınca zennedildiği gibi tamamen sade bir dil kullanılmış değildir. Yer yer yabancı kelime ve terkipler bakımından devrin orta dilli metinlerini aratmayacak ölçüde yabancı unsurlarla örülü ifadeler rastlanmaktadır. Bu bakımdan eseri orta dilli eserler sınıfına dahil etmek mümkündür³³. Ancak SN'nin bu yanı, anlatılan konuların akıcılığı içersinde pek hissedilmez. Evliya'nın dilinden çok, anlattığı olaylar ve bu olayları anlatış tarzı, yani üslûbu sadedir. Bu üslûp, asrının kültür çevresinde görülen tantanalı anlatımdan uzak, zevkli ve akıcı, okuyucuyu olayların ve nesnelere dünyasına çeken canlı bir üslûptur. Evliya bunu sık sık "lehçe-i mahsûsamız üzre ..." tanımlamasıyla okuyucunun dikkatine sunmaktadır. Bu sebeple, anlamı bilinmeyen kelime ve ibareleri çoğu zaman metnin devamından çıkarmak mümkün olabilmektedir. Bazen de Evliya bizzat karşılığını vermek suretiyle buna yardımcı olmaktadır. Evliya anlatımını ata sözleri, deyimler, taklitler, kelâm-ı kibarlar, konuya uygun şiirler ve hatta zaman zaman argoya kaçan müstehcen ifadelerle zenginleştirmiştir³⁴.

³² II, 56b/34-36

³³ Fahir İz, a. m.

³⁴ Okuyucuya bu konuda bir fikir vermesi bakımından aşağıya sıralayacağımız örnekler yeterli olabilir kanısındayız: "Gerçi tütün ve kahve içmeyüp süd içer ammâ eyle bir zâlimdir kim 'unsız evüñ hamurın ve ineksiz evüñ südin bulup içer ve bir kana on bin guruş alır." II, 142a/32; "... var malım elimden alup kanıma ekmek doğrama ..." II, 135b/29; "Kişi aldığına göre satar ve baba ve dedesinden gördüğünü ider." II, 155b/9; "Göz göre kimse kimseye mülkin vermek hâmile 'avratın vermekden eşedir." II, 54b/10-11; "Gözleri sâ'at rakkâsı gibi cılbılıh oynar ..." I, 64b/17-18; "Eyle gark-ı âb olmuşım kim esbâblarımdan taşra ter çıkup ..." II, 139b/18; "... mest [ü] medhûş sırsıklam tere gark olmuşım." II, 139b/30; "... içeri girdim, ne gördüm, meğer bozahâne imiş." II, 139b/10; "Hay! Benim bozahâneye girdiğim gördiler diyü hicâbımdan yere geçdim." II, 139b/12; "... tuza ve ekmeğe ve kılıca ve kelâm-ı 'izzete yemîn idüp ..." II, 136a/33; "Ya soñra yine deryâ-misâl 'askerle üzerimize gelirse bizi öküz boynuzunda isek de bizi kırar ..." II, 154a/23; "Kal'enin iki cânibi balık arkası gibi bir sırtlı kaya üzre kal'ecikdir." II, 148a/26; "Biñ sakınsañ yine õñ soñ olacak olsa gerek." II, 146a/15-16; "Vücûdum berg-i hazân gibi dirdir ditredim." II, 133a/12; "... ammâ hâne sâhibinin gerisi tutmaz oldu." II, 135b/14; "Mîrlivâlar ile yek-dil yek-cihet olup 'adl ü 'adâlet idüp bir biz'a-i murgı bir akçeye alarak âsitâne-i sa'âdet tarafına varup ..." II, 141b/19-20; "Hüseyin Paşa: Bir yumurtayı bir akçeye alup 'adl ü 'adâlet iderim, diyü ..." II, 142a/11; "... hayâsın kesmeden mâl [u] mâye-i sermâyesin kesmek eyidir." II, 86b/9; "... yedi yüz adamıyla on biñ derme çatma Anadolu 'askeri içine ac kurd koyuna girer gibi girüp ..." II, 154a/12-13; "Varvarlı varup koyun tuz yalar gibi yalayup ..." II, 144a/12; "... aç kurd koyuna sarılır gibi sarılıp ..." I, 61a/12-13; "Arslan yatağından şahin durağından ma'lûmdur." I, 9a/2; "... dendân-ı tîğden geçirüp kar suyu gibi eritdiler." I, 79b/1; "Atalar sözün tutmayan hatâlar." II, 142a/5-6; "Şerî'at kesdiği parmak ağrımaz." I, 53b/sağ 2; "İki el bir baş içündür." II, 159a/31; "Hayyât sûzeni

Dikkatli bir okuyucu tarafından kolayca anlaşılacak bazı imlâ yanlışlarının dışında³⁵, SN bize imlâsıyla da önemli malzemeler vermektedir. Türkçe ve yabancı kelimelerin bilinen imlâlarını değiştirerek verdiği örnekler, söz konusu kelimelerin söyleyişte aldıkları şekilleri veren önemli yazılışlardır. Evliya'nın, konuşma dilini ve kelimelerin söylenişlerini aynen yazıya aktarma gayretlerini öğrendikten sonra, fonetik açıdan bakıldığında bu yazılışları imlâ yanlışları saymak pek isabetli olmamalıdır.

Çıkmalar, boşluklar vb. tarihî metin olarak problemleri bir tarafa, SN'nin Türkçe açısından değerlendirmesini dört başlık altında yapmak mümkündür. Tabîî bu başlıkların her biri başlı başına bir inceleme konusudur. Biz burada, her başlık hakkında belli bir fikir zemini kurmak için çarpıcı örnekler vereceğiz. Bunun için de SN'nin ilk üç cildinden derlediğimiz malzemelerin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Söz konusu ana başlıklar şunlardır:

1. Türkçe'nin fonetik gelişmesini göstermesi bakımından önemi
2. Etimolojik kaynak olarak önemi
3. Sözlük malzemesi kaynağı olarak önemi
4. Ağız malzemesi bakımından önemi

1. Türkçe'nin Fonetik Gelişmesini Göstermesi Bakımından Önemi³⁶

Özellikle Anadolu Türkçesi için söylersek, eski eserlerimiz 16. asrın başlarına kadar harekeli metinlerdir. Türkçenin fonetik yapısını ve gelişmesini, tam yeterli

---

harîrden güzer ider gibi ..." I, 66b/13; "Şahin âşiyânında düneler gibi ..." I, 73b/12; "Âyâ, söyleyeni ko söyledeni gör!" II, 145a/29-30; "... pâdişâhın sem'-i şerîfine bu ricâ sedâ-yı peşşe kadar gelmeyüp ..." I, 66a/6; "Onların dirisiyle söyleşmekden ise ölüsüyle söyleşmek gerek diyü ..." II, 154a/24; "Kara Haydar oğlu eydür: Gel Evliyam, senin ağzın öpeyim, sen iyi dersin ammâ ..." II, 155a/27; "Onların bu günde başların kaşımağa dermânları yokdur." I, 16b/33; "Benim peder-i 'azîzim, anuñ i piyle kuyuya inen çâh-ı gayyâda kalır, hîlekârdır, cengâver, dilâver, server değildir." II, 142a/33; "Bire ak sakalı şimdi kızıl kanda boyanacak (=boyanasınca!)" II, 146b/23; "Dut şu ak sakalı kızıl kanda boyanacağı, diyüp ..." II, 136a/23-24; "... hakîri gösterüp eydür: Bire şu a...nı s...diğimin gidisi bizi basmak ne boynuna ..." II, 134a/18; "Nef'i ol mertebedir kim yedi gün bir adam tenâvül etse her gece ehline varup yedişer kerre gendi balığın ehline yedire." II, 33a/12-13; "... Tokat sıçar, Amasya içer dirler." II, 27a/20; "... vezir iken vızır olup..." II, 114a/19 ...

³⁵ Meselâ 'bi'z-zâ(t)' III, 138b/15; 'savu(ra)rak' I, 167a/9. F. İz'in çalışmasında (a.m.) "imlâ yanlışları" olarak verilen yazılışların "yanlış" olmaktan çok, ilgili kelimelerin söylenişlerinin yazıya geçirilmesi gayretleri olduğu anlaşılmaktadır.

³⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesinin ilk üç cildinde geçen fonetik değer taşıyan kelime ve şekiller iki doktora çalışmasına konu olmuştur:

Hayati Develi; *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, doktora tezi) İstanbul 1993.

Musa Duman; *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, doktora tezi) İstanbul 1993.

Her iki çalışma, TDK 1995 yılı yayınları arasında çıkmıştır.

olmamakla birlikte, tespit etmek için harekeli metinlere büyük ölçüde ihtiyaç vardır ve bu ihtiyacı Eski Anadolu Türkçesi devresi için bu harekeli metinler kısmen karşılamaktadırlar. Dolayısıyla bu devreye kadar fonetik bakımdan Türkçe'nin durumunu tespit etmek imkân dahilindedir denebilir. Bundan sonraki devrelerde, metinlerin harekesiz olmaları hasebiyle bu gelişmeyi izlemek oldukça zorlaşmaktadır. Eski harflerin Türkçe sesleri tam olarak karşılamaması ve imlâda görülen kalıplaşma yüzünden, yabancı kelimelerdeki gelişmeleri izlemek bir yana, Türkçe kelimelerdeki gelişme ve değişimleri de izlemek mümkün olamamıştır. Hele hele sanat kaygısıyla telif edilmiş ve "usta" bir katibin kaleminden çıkmış eserlerde böyle bir şey aramak tamamen boşuna bir çaba olacaktır. Bununla birlikte, istisna kabul edilebilecek oranda bazı eserlerde, özellikle de halk türü eserlerde söz konusu gelişmeyi gösterebilecek yazılışlara rastlanmaktadır. Bu hususta, müellif hattı yazmalarda nispeten daha çok ve çarpıcı örnekler bulunmaktadır. Bu sebeple, yazılı şekiller genel olarak kelimeyi anlamıyla karşıladıkları halde, bu şekillerin, telaffuzu tam olarak vermeleri mümkün olmamaktadır.

Türkçe'nin fonetik yapısı için pek de elverişli olmayan böyle bir ortamda SN, söz konusu ettiğimiz hususlarda bize yol gösterecek, yardımcı olabilecek vasıfta imlâ özelliği taşıyan kıymetli bir eserdir. Çünkü Evliya Çelebi yukarıda kısaca temas ettiğimiz kalıplaşmış imlânın yer yer dışına çıkarak, Türkçe'nin o devir fonetik özelliğini aksettirecek yazılışlara da yer vermiştir. Daha da önemlisi, Evliya Çelebi'nin bunu sistemli bir şekilde şuurlu olarak yapmış olmasıdır. Kelimelerdeki gelişmeyi göstermek için, Arapça ve Farsça kelimelerin aslî imlâlarını bile değiştirmekte, bazen bunu, kelimenin aslî şekliyle yanyana veya müteakip satırlarda vermek suretiyle kelimenin aslî şeklini de bildiğini, ama kelimenin okunuşunun öyle değil böyle olduğunu göstermek istemektedir. Bununla bize Türkçe için çok değerli bilgiler aktarırken, bir taraftan da cahillikle suçlanma ithamından kurtulmak istediği anlaşılmaktadır. Hatta öyle ki, bazı kelimelerin üzerinde iki şekli de gösterir değişiklik yapmak suretiyle buna işaret etmektedir.

SN'de orijinal imlânın dışına çıkılarak tespit edilmiş yazılışların sırf bu esere mahsus hususî şekiller olmayıp XVII. yüzyıl Türkçesi'nin umumî özelliklerini aksettirdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Evliya'nın çağdaşı sayılan bazı batılı kimselerin hazırlamış oldukları gramer, sözlük ve konuşma kitaplarında da SN'deki şekilleri destekleyen, hatta aynı telaffuzu gösteren yazılışlar bulunmaktadır. Bunlar da gösteriyor ki SN'deki farklı yazılıştaki kelimeler bir yanlış imlâ yahut bilgiden kaynaklanmaz; aksine devrin Türkçesi'nin fonetik gelişmesini ve durumunu gösteren çok değerli malzemelerdir. Şunu da belirtmekte yarar var ki, bir kaç imlâ yanlışlığı dışında, SN'deki yazılışların hemen tamamı fonetik değer taşımaktadır.

Meselâ, tutmak'ın o zamanki şekli olan '**dutmak**' kelimesi aynı zamanda '**dutmek**' şeklinde de okunacak şekilde yazılmıştır³⁷. Çağdaşı diğer eserlerdeki (yer yer dil uyumuna aykırı) şekilleri de gördüğümüzde bu yazılıştaki tereddüdün kaynağını öğrenmiş oluyoruz. Çünkü bu şekillere sözünü ettiğimiz eserlerde de rastlıyoruz; dolayısıyla bu yazılışlar rastgele değil belli özellikleri aksettirecek fonetik değer taşıyan bilinçli işaretlemelerdir. Bunun gibi imlâsında okunuşuyla ilgili tereddüt doğuracak yazılışlar başka yerlerde de bulunmaktadır. Bunlardan bir kaç tanesini örnek olması bakımından sıralayalım:

divâzde ~ düvâzde³⁸ (= 'on iki') dal'ın hem üstünde ötre, hem altında esre bulunmaktadır. Bunlardan 'dügâzde' kelimesinin Farsça'daki asıl şeklini, 'divâzde' ise kelimenin Türkçe'de kullanılan şeklini göstermektedir. Bağlama edatı ve'nin şu örneklerde 'u' (yuvarlak ünlü) değil, ilerleyici veya gerileyici benzeşmeyle i (~ı) (düz ünlü) olduğunu görüyoruz. Bu örneklerde dudak uyumu kanununun işlediği açıkça bellidir ve bu, v harfinin altına esre konmak suretiyle gösterilmiştir. **evlâd ı (~u) karındaş**³⁹, **tâb ı (~u) tüvân**⁴⁰, **hâs ı (~u) 'âm**⁴¹. Aynı şekilde 'getirüp' kelimesinin v'nin altına esre konmak suretiyle '**getirip**'⁴² şeklinde de söyleneceğine işaret edilmiş, hatta bu şekilde okunması gerektiği belirtilmek istenmiştir. '**yutdurur**'⁴³ kelimesinin son hecesi de aynı şekilde hem ötre hem esre ile işaretlenmiştir. '**bodrum-ı**'⁴⁴ kelimesi de dal'ın üzerine, kendisinden sonra 'v' harfi de olduğu halde cezim konularak '**bodrum**' okunacak şekilde yazılmıştır. Dikkat edilirse bu yazılışların, Türkçenin ses yapısı içerisinde açıklamasını yapmak mümkündür. Bir daha tekrar edersek, bu yazılışlar, söz konusu kelimelerin o devir Türkçesindeki gelişmeleri gösteren yazılışlardır. Bunlarla birlikte aşağıda sıraladığımız ve daha başka kelimeler SN'nin yanında Evliya'nın çağdaşı çevriyazılı metinlerde de gelişmeli şekilleriyle yer almaktadırlar. Gerek SN'de çevriyazılı transkripsiyon metinlerde kelimelerin bir çoğunun tek şekilli olmadıkları, özellikle SN'de, gelişmeli şekillerin yanında kalıplaşmış

³⁷ II, 124b/16

³⁸ III, 172a/5

³⁹ II, 124b/8

⁴⁰ II, 133a/17

⁴¹ II, 63a/26

⁴² II, 78b/36. SN'den yaklaşık bir asır sonra telif edilmiş bulunan ve imlâ-telaffuz ilişkisini açıklamakta çok önemli bir kaynak olan Carbognano'nun eserinde de aynı kelime bilinen imlâsıyla yazılmış, 'getirmek' olarak okunmuştur (Casimo Comidas de Carbognano; *Primi Principi della Grammatica Turca*, Roma 1794 [telif 12 Ağustos 1786] (sh. 670 vb.)). Bu eserin fonetik açıdan değerlendirmesi için bk. Musa Duman; "Türkiye Türkçesi'nin Tarihî Kaynaklarından Carbognano'nun Grameri ve İmlâ-Teleffuz İlişkisi Bakımından Önemi", *İlmî Araştırmalar*, sy. 1, İlim Yayma Cemiyeti yayını, İstanbul 1995, sh. 95-106.

⁴³ II, 84a/5

⁴⁴ I, 85b/20

imlâların da yer aldığı görülmektedir. Bunun sebebi, Meninski (Men.)⁴⁵, Viguier (Vig.)⁴⁶ vb. gramercilerin de tespit ettikleri gibi, toplumun değişik katmanlarında görülen telaffuz farklılığı olmalıdır. Evliya'nın, gezip gördüğü yörelerin ağızlarından örnekler verirken özel bir gayretle uyguladığı anlaşılan imlânın, bir bakıma, eserin bütünü içinde yer alan farklı yazılışların her birinin karşıladıkları söyleyişlerin şu veya bu şekilde dilde yer aldığını gösterdiğini düşünebiliriz.

Şimdi söz konusu ettiğimiz hususta SN'nin ilk üç cildinde rastladığımız -eserin bütünü için ölçü olabilecek özellikte- örneklerden bazılarını göstermeye çalışalım. Bu söyleyişlerin Evliya'ya mahsus söyleyişler olmadıkları, ilgili kelimelerin çağdaşı çevriyazılı metinlerdeki şekillerinden -ki bunlar dipnotlarda gösterilmiştir- * de anlaşılmaktadır.

"**abadan** < Far. âbâdân='mamura' "⁴⁷ âvadân⁴⁸, âbâdân⁴⁹

"**aferin** < Far. âferîn"⁵⁰ âferim⁵¹, âferîn⁵²

"**ağda** < Ar. akîde= 'akide' " ağda⁵³, 'akîde⁵⁴

"**akşam**"⁵⁵ ahşam⁵⁶, ahşâme dek⁵⁷, ahşama dak⁵⁸

⁴⁵ François de Mesgnien Meninski; *Linguarium Orientalium Turcicâ, Arabicâ, Persicâ, Institutionas Seu Grammatica Turcica*, Vienna 1680.

⁴⁶ M. Viguier; *Éléments de la Langue Turque*, Constantinople 1790.

* SN'deki kelimelerin, Meninski ile birlikte Evliya'nın çağdaşı aşığıdaki müelliflerin eserlerindeki şekilleri de verilerek mukayese imkânı sağlanmaya çalışılmıştır.

Giovanni Molino [Mol.]; *Dittionario Della Lingua Italiana-Turquesca*, Roma 1641.

Bernardo da Parigi [Par.], *Vocabolario Italiano-Turresco (Söz Kitabı) I-III*, Roma 1665.

Hazai G. [Har.]; *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy de Harsány*, Budapest 1973.

⁴⁷ **Mol.** avadanli (demir a.); avadanlik(='alet'); **Par.** avadanlık, (evüñ a. -i); abâdân (ma'mûr ve a... yer); **Men.** âvâdân, âbâdân; âvâdânlık (ev avâdânlığı ~ evüñ avâdânlığı: çölmek, hlk. çömlek avadânlığı)

⁴⁸ II, 74b/14, 82a/34, 84b/30, 88a/9, 88b/3, 31, 89b/14, 91b/20

⁴⁹ II, 89b/15

⁵⁰ **Mol.** aferim; **Har.** aferim; **Men.** âferîn (, âferîn et-, âferîn oku-)

⁵¹ I, 64b/13, 65b/10, 204b/27-28; II, 59b/20

⁵² I, 67b/13

⁵³ I, 167b/10, 11, 12, 13, 15(3), 16, 17, 18, 18-19, 21, 24, 25

⁵⁴ I, 168b/30

⁵⁵ **Mol.** akşam, a.-den, a.-e, akşem-e; **Par.** ahşam, ahşam-a; **Har.** akşam; **Men.** ahşam, ahşâm, (, ahşâm zemâni, ahşâm ol-)

⁵⁶ I, 206a/36, 210a/10; II, 23b/3, 79b/5, 97b/6, 129a/35, 135a/2, 136a/14, 147a/2, 155b/2, 19; III, 15b/9, 90b/1, 151a/31

⁵⁷ II, 142b/1

⁵⁸ I, 208a/36

- "**armut** < Far. emrûd"⁵⁹ armud⁶⁰, emrûd⁶¹
 "**asam** < Ar. asamm = 'dilsiz' "⁶² asam (a.-lık)⁶³
 "**astar** < Far. âster"⁶⁴ asdar⁶⁵
 "**bazirgân** < Far. bâzâr-gân = 'tüccar, alış verişçi'"⁶⁶ bâzirgân⁶⁷
 "**bedesten** < Far. bezzâzistân"⁶⁸ bedesten⁶⁹, bedâsten⁷⁰, bezesten⁷¹,
 bezâsten⁷², bezzâsten⁷³, bezzâzistân⁷⁴, bezzâzân⁷⁵
 "**çarşaf** < Far. çâder-i şeb"⁷⁶ çarşaf⁷⁷

⁵⁹ **Mol.** armut, emrut; armud agaci; **Par.** ermûd, emrûd; armûd ağaç; **Har.** armut; **Men.** ârmûd; emrûd p., ârmûd t. (, emrûd agacı, buzdıgan armûdı, misket armûdı, beg armûdı = **Pyrum:** emrûd, hlk. armûd; beg armudı, misket armudı; buzdıgan armudı; **Pyrus:** emrûd, hlk. armud agaci

⁶⁰ II, 39b/30, 59b/8, 77b/22, 101a/25

⁶¹ I, 134a/5, 166b/33, 169a/7; II, 21b/32, 35, 28b/1, 33b/6, 7, 59b/8, 63a/2, 75b/5, 23, 24, 81b/4(2), 85a/30, 87b/28, 88b/1, 94a/15, 123a/3, 4, 5, 126a/30, 136b/8, 148b/10; III, 11a/2, 15a/18, 88b/9, 130a/8(2)

⁶² **Par.** asam,(a.-lık)

⁶³ III, 35a/12

⁶⁴ **Mol.** astar, 364/23; **Men.** âster, hlk. astar

⁶⁵ I, 172a/20(2), 196a/6

⁶⁶ **Mol.** basirgan, basirganlık; **Par.** bâzergân, bâzergânlık; **Men.** bâzârgân; bâzirgân < bâzârgân; bâzirgânlık= **Negotiato:** alış viriş, bâzirgânlık, rencperlik; **Negotiari:** ... bâzirgânlık et-..., ...rencberlik et-

⁶⁷ I, 118a/22, 132b/19, 148a/12, 161a/10, 27, 34, 164b/7, 20, 171a/6, 173b/4, 6, 180a/9, 188a/b/3, 192b/1; II, 33a/20

⁶⁸ **Mol.** besestan; **Par.** bezâz; **Men.** bezâz, bezzâz; bezzâzistân > bezestân, bedestân = **Forum regium:** bezzâzistân, hlk. bezestân, bezesten, bedestân

⁶⁹ I, 195b/7, 196b/9

⁷⁰ I, 150a/28(2), 153b/5, 182a/13, 186b/33, 190a/30, 195b/1,3, 5, 8,12,196a/32, 33, 196b/4, 5, 6, 9, 11, 13, 15, 31, 33, 34, 197a/1, 2 ; II, 9a/24, 31

⁷¹ I, 196a/36

⁷² I, 128b/36,132b/30, 138b/9, 147b/24, 181b/8, 187b/25, 195a/28, 29, 31, 34, 35, 36, 196b/1, 31

⁷³ I, 182b/16

⁷⁴ I, 119a/26, 131a/16, 26, 147b/3, 161b/7, 180a/13, 183a/16, 23, 191a/1, 195a/20, 21, 195b/6, 11, 13, 196b/29; III, 20a/25, 22b/23, 24a/33, 148a/34,159a/2, 11, 12, 13, 14, 20, 159b/3-4,168b/32

⁷⁵ I, 196a/7; III, 159b/6

⁷⁶ **Mol.** çarşaf; **Par.** çarşaf, çârşeb; **Men.** çârşeb ~ çârşef hlk. çârşaf = **çâdir şeb: 1.** **Toral:** çâdir şeb, hlk. çarşaf

⁷⁷ II, 86b/18; I, 61b/9, 19, 30; II, 86b/18,128b/3; III, 22b/33, 24a/36.

"çarşı < Far. çâr+sû"⁷⁸ çâr-sû⁷⁹, çâr-şû⁸⁰

"çerkez"⁸¹ çerkez⁸² çerkezistân⁸³ çerâkiz⁸⁴ çerkes⁸⁵ çerâkis⁸⁶ çerkeş⁸⁷

"çoban < Far. şûbân"⁸⁸ coban⁸⁹ çoban⁹⁰, Çoban Bay⁹¹

"çorap < Ar. cevrâb"⁹² çorâb⁹³

"çorba < Far. şûrbâ"⁹⁴ çorba⁹⁵, çobra⁹⁶, çopra⁹⁷, şûrbâ⁹⁸

"çul < Ar. cul"⁹⁹ çul¹⁰⁰

⁷⁸ **Par.** çârsû; **Har.** çarşı; **Men.** çârsû, hlk. çârşû = **Forum:** çârsû, hlk. çarşu; **K. Türkî:** çarşı yahut çarşu. F. çârsû (=dört taraf)'dan olduğu maznundur.

⁷⁹ I, 105b/32,177a/5, 178b/27, 191a/1, 187b/25; II, 26b/29

⁸⁰ I, 21b/28, 33b/10, 58a/13, 121b/35, 124a/16, 124b/16, 19, 125a/9, 132a/20, 138a/6, 138b/11, 167a/24, 171a/27, 188a/20, 189b/4, 190a/7, 192a/34, 194b/18, 206a/30, 207b/36, 208a/1; III, 15b/31, 72a/20, 101b/27, 111a/23

⁸¹ **Par.** çirkez; **Har.** çirkas; **Men.** çerkes, çerkeslik = **Oeconomia:** hânedârlık, çerkeslik; **compendium:** çerkeslik, çerkezlük, hânedârlık

⁸² I, 75a/16, 171a/16, 190b/21; II, 39a/31, 145b/1; III, 28a/10, 85a/33, 95b/35, 96a/36, 100a/1, 17, 111a/17

⁸³ I, 171a/14; II, 40a/32, 33, 41a/8, 93a/19, 9b/18, 98b/18; III, 139a/17

⁸⁴ I, 125b/1; III, 41b/2, 44b/21, 50a/3

⁸⁵ I, 146a/10, 12, 173a/32, 204a/33, 204b/3; III, 29b/12, 110b/24, 121a/6, 141a/1, 143a/9, 169a/10, 170b/7, 13, 14, 176b/2, 181a/2

⁸⁶ III, 38a/13

⁸⁷ II, 147a/17, 20, 147b/4, 5, 15; III, 170a/10

⁸⁸ **Mol.** çoban; **Par.** çôbân, şûbân, çôbânlık, şûbân; **Men.** şûbân, çobân = **Pastor:** çoban < şûbân

⁸⁹ I, 163b/17

⁹⁰ III, 7b/2

⁹¹ III, 7a/ 32, 34, 7b/3, 4, 6, 7, 9, 10

⁹² **Mol.** çorab (ç.-i); **Par.** çorap; çoreb, çorâb; **Men.** cevreb a., çorâb t. = **Tibiale:** diz çakşiri, çorab, tozlık

⁹³ I, 122a/31; II, 30b/1, 103a/24

⁹⁴ **Mol.** çorba; **Par.** çorbâ; şûrbâ; **Har.** çorba; **Men.** şorba, hlk.çorba = **Jusculum:** şorba, hlk. çorba; şovâ, horbâ

⁹⁵ I, 51b/23, 58a/25, 61b/2, 5; II, 4a/13, 23b/7, 34a/17, 18, 35b/16, 38b/13, 50b/23, 105a/4, 115a/19, 118a/23, 30, 119a/34, 35, 119b/5, 19, 127a/15, 135a/3, 4, 152b/sağ 6

⁹⁶ I, 51b/21, 156b/28, 137b/15; II, 23a/9, 57a/7, 98a/17, 128a/35, 149a/6; III, 166b/24

⁹⁷ II, 74b/3, 81b/3

⁹⁸ I, 88a/17

⁹⁹ **Par.** çul, çûl, cul; **Har.** çul; **Men.** çûl < cül = **Stragula:** keçe, kebe, çul < cül, cüll

¹⁰⁰ I, 21b/10, 94b/1, 154a/4, 162a/35,163a/10, 163b/8, 10, 26, 173a/21, 188b/12; II, 130b/13, 23, 24, 149a/22; III, 73a/23, 80b/8, 120b/29

"çulha < Far. culâh"¹⁰¹ çulha (ç.-lık)¹⁰², çulha¹⁰³

"çuval < Far. cuvâl"¹⁰⁴ çuval¹⁰⁵

"et-"¹⁰⁶ etmek¹⁰⁷, itmek¹⁰⁸

"gömlek"¹⁰⁹ gömlek¹¹⁰, göñlek¹¹¹

"imrahor < Far. emîr-i ahûr"¹¹² imrâhor¹¹³

"kalbur < Ar. gırbâl"¹¹⁴ kalbur¹¹⁵, galburcıyân¹¹⁶

"karanlık"¹¹⁷ karanlık¹¹⁸

101 **Par.** çulha; **Men.** cûle, cûlehe]

102 III, 34a/14

103 I, 200b/1

104 **Mol.** çuval; **Par.** çuval (, çuvalduz); **Men.** cuvâl, çuvâl, (, cüvâldûz, çüvâldûz)

105 I, 168a/19, 172a/26, 173b/13, 175a/2, 3, 182a/26; II, 45b/26; III, 62a/7, 101a/1

106 **Mol.** et-; **Par.** it-(tenzîl it-); et- (etdürmek (haz ét-)); **Har.** et-, it-; **Men.** itmek, hlk. etmek

107 ed-er: III, 24b/11; I, 125b/31, 126b/17; ed-in-, III, 120b/19 (...); et-sinler(sedd et-), III, 100a/3

108 id-üp (...) id-in-: III, 101a/29, 112a/24; it !: III, 14a/33; it-me-: III, 70a/13; I, 142a/17; III, 96a/13; I, 204b/17, 207a/17; III, 53a/28, 81b/6; it-dik: III, 91a/4; I, 193a/4-5; III, 174a/10; I, 118b/14, 157a/2; III, 87a/6; I, 171a/19; III, 92b/5; it-miş: I, 130b/ken., 203a/15; III, 36b/29, 71b/11, 98b/4, 101a/28, 102b/17, 112a/13, 145a/16; it-sin: III, 97b/31, 171a/5, 174a/12, 29

109 **Par.** göñlek, gömlek; **Har.** gönlek; **Men.** göñlek, hlk. gömlek

110 I, 83a/13; II, 8b/9, 38b/18, 76b/31, 115b/30, 134a/27, 135b/4, 136b/6

111 II, 149a/22

112 **Mol.** imrohor; **Par.** emr hôr, emr âhôr; âmîr âhôr, emîr âhôr; **Har.** imrehor; **Men.** (emîr ~ mîr:... emîr-i ahôr, mîr-i ahôr, hlk. mîrâhor ~ imrohor...) = **Regius prâfestus stabulie**: emîr-i âhor, mîr-i âhor, hlk. mîrahor, imrihor

113 III, 181a/30

114 **Mol.** galbur, galburlamak; **Par.** kalbur, gırbâl, kalburlamak; **Men.** gırbâl, kalbur, kalburlamak = **Cribrum**: kalbur, gálbur, elek, gırbâl

115 I, 155b/34(2), 156a/1, 3(2); II, 130a/30

116 I, 156a/2

117 **Mol.** karanluk, karanlık, haranlık, haranlugile; **Par.** karañu, karañücek, karanlık, karañuluk, karañülük; **Har.** karanlük; **Men.** karanlık, káranlık, karañlık, (, karañ, karañlü, karañu)

118 I, 57a/29, 158b/16, 181b/22, 207a/1; II, 61b/sol 1; III, 59b/18, 76a/31, 85a/2, 18

"**kardeş**"¹¹⁹ karındaş¹²⁰ karandaş¹²¹, kardaş¹²², kardeş¹²³

"**karpuz** < Far. harbûz"¹²⁴, karpuz¹²⁵, harbûz¹²⁶

"**kazan**"¹²⁷ gazgan¹²⁸, kazan¹²⁹, kazgan¹³⁰

"**kimse**"¹³¹ kimse¹³², kimsene¹³³, kimesne¹³⁴

"**kiraz**"¹³⁵ kiraz¹³⁶, kiras¹³⁷

"**mağaza** < Ar. mahzen"¹³⁸ mağaza¹³⁹

¹¹⁹ **Mol.** karındaş, karındaşlık; **Par.** kardaş, kardaşlık, karandaş, karandaşlık; **Har.** kardaş, kardaş, karındaş; **Men.** karındaş, hlk. kardaş

¹²⁰ I, 3b/34; II, 147a/34; III, 102b/30; I, 127a/14, 131a/5, 141b/25; II, 33a/32; III, 30b/2,3 33b/11

¹²¹ I, 32a/29

¹²² I, 81b/10, 142b/25, 143a/5, 172a/13; II, 55b/36, 56a/19, 56b/1, 27, 59b/20, 134b /33, 142b/8; III, 30b/19, 76b/29, 90a/17

¹²³ II, 56a/11, 16(2), 110b/12, 134b/27; III, 26a/33, 30b/16, 76b/ 5

¹²⁴ **Mol.** karpuz; **Par.** karpuz; karpuc; **Har.** karpuz; **Men.** karpuz; harbûz

¹²⁵ I, 175b/23, 24, 25; II, 58a/35, 69b/25, 76a/14, 124b/23, 126a/32; III, 26a/27, 39a/6

¹²⁶ II, 94a/15

¹²⁷ **Mol.** kasan, gasan, gasanci; **Par.** kazan, (k.-cı), (k.-cık), kazgan; **Men.** kazan, kâzhân = **Ahenum:** kazan, kazgan; **Lebes:** kazan, kazgan, gazgan

¹²⁸ II, 6b/36

¹²⁹ I, 148a/10, 157b/11,167a/21-22, 167b/1 (2), 174b/23, 180b/2, 3, 11, 26, 29, 30, 32(2), 208a/15(2); II, 47b/23(2),24, 25(2), 52b/8, 92a/35, 124b/19, 30, 32(2), 209a/ 15(2)

¹³⁰ I, 140b/22, 153b/15, 168a/12, 180a/33, 36, 181a/14; II, 38b/19, 47b/20, 74b/32, 33, 34, 81b/33, 106a/31, 32, 33,139a/7(2), 8, 9(2), 10; III, 32a/4, 45b/19, 117b/4, 121a/37, 134a/3, 160a/29, 164b/32,174b/25

¹³¹ **Mol.** kimesne, kimasne, (hiç, bir) kimse; **Par.** kimse, kimesne, (hiç, bir) kimse; **Har.** kimesne, kimse; **Men.** kimesne (ol kimesneler), kimse, (hiç kimse, hiç bir kimse, kimseye varmadım

¹³² I, 196a/10, 207a/2; I, 5b/19, 30b/30110b/18; II, 132b/7, 142b/4, 146a/15

¹³³ I, 193b/6; II, 20b/24, 127b/32; III, 109b/28, 159b/14; I, 30a/13, 31a/6, 29, 30, 32a/5, 14, 18, 20, 22, 115a/23, 117a/12

¹³⁴ I, 115a/23; II, 145a/24

¹³⁵ **Par.** kirazlık , kirâzistân; **Men.** kirâs > hlk. kires = **Cerasum:** kîrâs, hlk. kires, kirâs

¹³⁶ II, 24b/2, 25a/36, 33b/6, 11, 58a/28, 59a/6, 59b/4, 63a/2; III, 15b/30

¹³⁷ III, 32a/33

¹³⁸ **Mol.** magaza (=maghasza); **Par.** mahzen, odun mahazin(i) (, o. yığını), magaza, ; **Men.** mahzen, hlk. mahaza

¹³⁹ I, 200b/13 (Toloz mahzen yapıcılar dahi mağazayı şunda yapalım yok şunda yapalım diyü kazma ve kürekler ile geçerler.)

"meyve < Far. mîve"¹⁴⁰ meyve¹⁴¹

"maskara < Ar. mashare "¹⁴² maskara¹⁴³, mashare¹⁴⁴, mashariyyât¹⁴⁵

"papuç < Far. pây-pûş"¹⁴⁶ pâpûç¹⁴⁷, pâbûç¹⁴⁸, pâbûc¹⁴⁹, pâbûc (sonu ünlüyle açılanlar)¹⁵⁰, pâbûccıyân¹⁵¹, pâpûc-cı¹⁵², bâpûc¹⁵³, bâbûç¹⁵⁴, bâbûc ile¹⁵⁵, pâyypûş¹⁵⁶, pâyypûş¹⁵⁷, pâpûş¹⁵⁸

"peynir < Far. penîr"¹⁵⁹ peynir¹⁶⁰

"pelit < Ar. bellût"¹⁶¹ belîd¹⁶²

¹⁴⁰ **Mol.** meyve; **Par.** meyve; **Har.** meyve; **Men.** mîve, hlk. meyve

¹⁴¹ I, 175a/32; II, 123a/8, 125a/34; III, 78a/17

¹⁴² **Mol.** maskara, m.-luk, m.-lik, maskare, maskre; **Par.** mashare, m.-lik, m.-lık, masharalamak; **Men.** mâshâret, hlk. mashara; m.-ci; m.-lik; masharalattmak

¹⁴³ I, 165b/12

¹⁴⁴ I, 206b/31; II, 92b/6;

¹⁴⁵ I, 200a/22.

¹⁴⁶ **Mol.** babuc, papuç, pabuç, pabuçcuk, papuciler, papucigas, papuci çıkarmak; **Par.** papuc, p. -laruñ, papuç, babuc (b. -uñ); **Men.** pâpûş, hlk. papuc, papuçci (, kefişger) = **Sutrina:** pâpûççi dükânî; **Sutor:** pâpûşçi, hlk. pâpucçi; **Calcearius:** pâpûşçi, hlk. papuççi; **calceolus:** papuççik; **Calceus:** pâpûş, hlk. papuc

¹⁴⁷ I, 108b/28;

¹⁴⁸ I, 28a/26, 190b/21, 23, 191a/19, 23; II, 118a/27; III, 120b/30

¹⁴⁹ I, 126a/17, 190a/6, 8, 13, 15, 190b/3, 16, 25, 31, 33, 34, 191a/2(2), 202b/18; III, 28b/10, 62a/11, 159b/15, 16

¹⁵⁰ I, 128a/15, 178b/20, 23, 28, 190a/29, 36, 199a/6; III, 39b/19, 63a/36, 159b/14, 16, 170a/23, 32 (pâbûc ile); I, 199a/6

¹⁵¹ I, 190a/6

¹⁵² I, 58a/13-14, 89b/23, 24, 190a/8, 13, 15, 36, 190b/16, 202b/8; II, 130a/31; I, 58a/13, 14, 190b/31, 33, 34, 191a/2

¹⁵³ I, 89b/30, 190b/26

¹⁵⁴ I, 191a/19

¹⁵⁵ I, 190b/3, 4, 191a/19; II, 38b/18; III, 115b/16

¹⁵⁶ I, 89b/27, 124b/32, 179b/27, 190a/6; II, 55b/23; III, 159a/7, 10, 168b/35

¹⁵⁷ I, 128a/15

¹⁵⁸ III, 73a/7, 81b/25

¹⁵⁹ **Mol.** penir, peynir; **Par.** penir (camus p. -i), penirli; **Har.** penyér; **Men.** penîr, hlk. peynir

¹⁶⁰ I, 162b/27; II, 39b/30, 63a/12, 113b/27, 35, 133b/13, 36; I, 162a/13, 14, 162b/1, 2, 3(2), 10, 13, 14, 25, 27, 28, 30; II, 112b/27, 119b/30, 120a/30, 31(4), 32; III, 104a/20, 21(4), 22, 23(2), 25, 139b/2, 143a/29, 168a/16, 169a/(3), 170b/14

¹⁶¹ **Mol.** pellit, pelud; **Par.** pelîd, pilid, pelûd, bilid, belût; **Men.** pelût, bellût, pelît, pilit, pelîd, pellît = **Glans:** pelîd, pilid, belût

¹⁶² II, 69b/28

"poyraz < Yun. boreas"¹⁶³ poyraz¹⁶⁴

"puşda < Far. pûşîde='örtü' " puşda¹⁶⁵

"put < Far. büt"¹⁶⁶ put¹⁶⁷, put¹⁶⁸, put-hâne¹⁶⁹, put-perest¹⁷⁰, put¹⁷¹, put-gede¹⁷², but¹⁷³, but~büt¹⁷⁴

"sarnıç < Ar. sıhrîc"¹⁷⁵ sağrıç¹⁷⁶, sarnıç¹⁷⁷, sahrîc¹⁷⁸

"servi~selvi < Far. serv"¹⁷⁹ servi¹⁸⁰, selvi¹⁸¹

---

¹⁶³ **Mol.** poyras; **Par.** borâz, poyraz, poyraz, poyrâz, foriyâs, poyrâz, poyrazlı; **Men.** boyrâz, poyrâz, boyrâs, poyâs

¹⁶⁴ I, 172b/33

¹⁶⁵ I, 150a/25

¹⁶⁶ **Mol.** put (, putperes, putpereslik); **Par.** put, (, püthâne), puta tap-; **Har.** put (, putperest); **Men.** büt, hlk. püt, put (, büt hâne, büt kede)

¹⁶⁷ I, 25b/31; Bc, 19a/alt.

¹⁶⁸ I, 25b/28, 29, 30, 26a/1, 194b/4; III, 33b/ken.

¹⁶⁹ III, 54b/2

¹⁷⁰ III, 19a/ken.

¹⁷¹ I, 26a/1

¹⁷² III, 54b/4, 73a/29

¹⁷³ I, 121a/32

¹⁷⁴ I, 121a/31

¹⁷⁵ **Mol.** sarnıç; **Par.** sarınc, sahrîc; **Men.** sârnıç, sâhrîc, sıhrîc; sarnıç, sârnıç

¹⁷⁶ I, 84b/31

¹⁷⁷ I, 8a/19; I, 27b/8, 28b/36, 34b/25, 38a/4, 40b/790a/4; II, 61b/16, 64b/36, 121a/27,(2), 124a/14, 129a/20, 129b/31, 134a/15, 138a/3; III, 35a/1, 38a/28, 52b/1, 59a/8, 71b/31, 77b/33, 79b/31, 81b/30, 82b/13

¹⁷⁸ I, 6a/13, 15, 7a/34, 35, 7b/2,3, 29a/1(2), 38a/4, 84a/11, 22, 90a/5, 116a/8, 138b/29, 147b/23; III, 75b/15, 83a/22, 88a/23, 103b/34, 152b/24

¹⁷⁹ **Mol.** selvi, (, selvilik); **Par.** servi, serü(v), serüf, servilik, selvi; **Men.** servî = **Cupressus:** serv, hlk. selv (agaci)

¹⁸⁰ I, 185a/23, 194b/ken., 195a/1, 197a/19, 200a/32,34, 204a/16; II, 31b/31, 56a/9(2); I, 119b/10, 131a/ken., 133a/a(2), 21, 134b/20, 135b/20

¹⁸¹ I, 169a/7; II, 56b/7, ken.1

"**tabak** < Ar. debbâğ='deri işlemecisi' "¹⁸² tabak (t. -laruñ)¹⁸³, tabbâğ¹⁸⁴, tabbâğ¹⁸⁵, tabbâğ-lık¹⁸⁶, tabbâğ-hâne¹⁸⁷, Taba-hâne [yer adı]¹⁸⁸, tabg ét-¹⁸⁹, debâgat¹⁹⁰, debbâğ-lar¹⁹¹, debbâğ oğlı¹⁹², debbâğ-lık¹⁹³, debbâğ-hâne¹⁹⁴, Debbak oğlı¹⁹⁵, debbaklar¹⁹⁶, debbâhlar bazarı¹⁹⁷

"**tandır** < Ar. tennûr"¹⁹⁸ tandır (t... masdısı (=köpeği))¹⁹⁹

"**tezgah** < Far. dest-gâh"²⁰⁰ dezgâh²⁰¹

"**tekrur** < Erm. tekavor"²⁰² tekrur²⁰³, tekur²⁰⁴, tekfur²⁰⁵

"**Tekirdağ** < Erm. tekavor"²⁰⁶ Tekir dağı²⁰⁷

---

¹⁸² **Par.** debbâğ, debbâğ-hâne; **Men.** debbâğ; tábbâk hlk. < debbâğ, (debbâğ hâne) = **Coriarius:** debbâğ, hlk. tábbâk, (debbâğ hâne, tâbe hâne, hlk. taphâne)

¹⁸³ I, 188a/14

¹⁸⁴ I, 121b/23, 3, 122a/32, 177a/3, 188b/24, 29, 189a/2, 6, 14, 34, 189b/2

¹⁸⁵ I, 112a/6, 8

¹⁸⁶ II, 15a/15, 21a/11-12

¹⁸⁷ I, 119a/26-27; III, 53b/19

¹⁸⁸ II, 27a/22, 27b/22; III, 130b/10-11, 159b/33, 146b/22

¹⁸⁹ III, 10b/33

¹⁹⁰ I, 188b/16; III, 44a/6, 159b/35

¹⁹¹ I, 188b/23, 189b/1; III, 10b/32, 136b/24, 161b/1, 162a/23

¹⁹² III, 140b/11, 13

¹⁹³ II, 34b/24

¹⁹⁴ III, 53a/21, 160a/1

¹⁹⁵ III, 140b/21

¹⁹⁶ III, 53b/18

¹⁹⁷ III, 62a/20

¹⁹⁸ **Par.** tennûr; **Men.** tenur, tennûr ~ tünñûr = **Furnus:** furun, fersân, dem; furnus manualis: tennûr, hlk. tandur; **Fornak:** furun, ocak, külhân

¹⁹⁹ II, 135a/19

²⁰⁰ **Par.** dezgâh, dezgâhdâr, destigâh; **Men.** dest-gâh, hlk. dezgâh, (sarraf) dezgâhı, dezgâhdâr = **Trapezita:** sârrâf, dezgâhdâr

²⁰¹ I, 154a/11, 164b/34, 181a/13, 187b/11, 191a/2, 200b/1, 2; II, 118a/34, 140b/13(2); III, 92a/28

²⁰² **Mol.** (tekir dâğı), tekir (balugi), tekircuk; **Par.** tekir balığı, tekfur balığı, tekil balığı; **Men.** tekir bâliğı; tekfûr bâliğı < tekir (t. bâliğı); (İstambol) tekûrî, tekkûr, tekrûr

²⁰³ I, 12a/7, 15b/21; III, 148a/2

²⁰⁴ I, 16a/26, 16b/10, 17b/35

²⁰⁵ I, 15b/21, 16a/14, 16

²⁰⁶ **Mol.** tekir dâğı; **Men.** tekir dâğı; tekûr dâğı

²⁰⁷ I, 18b/20, 19b/8, 48a/36, 49b/21, 76b/21, 166b/34; II, 32a/19

"**tohum** < Far. tuhm"²⁰⁸ tohum²⁰⁹, tohumlan-²¹⁰, tohm-a²¹¹

"**topuz** < Ar. debbûs"²¹² topuz²¹³

"**usta** < Ar. üstâd"²¹⁴ usta²¹⁵, uste²¹⁶, üstâd²¹⁷

"**ustura** < Far. üstûre"²¹⁸ ustura²¹⁹, usture²²⁰

"**veda**" veda²²¹

"**vedalaş-**" vedalaş-²²², vedâ'laş-²²³

"**ver-**"²²⁴ ver-mek²²⁵, vir-mek²²⁶

208 **Mol.** tohum, tohum; **Par.** tohum, tohumlanmak; **Har.** tohum, tohum; **Men.** tuhm, tuhum, hlk. tohum, tohumlü = **Semen:** ekin, töhm

209 I, 121b/19, 154a/7, 174b/15, 200b/26; II, 138b/35

210 I 200b/26

211 II, 83a/26, 29

212 **Par.** topuz, topuz, debbûs, topuzcı, topuzluk; **Har.** topuz; **Men.** debbûs, debûs, topuz = **Clava:** topuz, topus, debbûs, debûs

213 I, 12b/18, 35b/21, 163b/14; II, 65b/12, 96a/20; I, 12b/17, 36a/8(2); II, 112a/2

214 **Mol.** usta; **Par.** uste, ustâdlik; **Har.** ustâz, usta ; **Men.** ustâd; üstâ

215 I, 118a/20, 130a/9

216 I, 129b/16, 177a/22, 184a/33, 208a/2

217 I, 199b/6

218 **Mol.** ustura; **Par.** usture, sûtüre; **Men.** üstûrá < üstüre; üstüre, hlk.ustura

219 I, 184a/22

220 I, 145a/32, 33, 193a/16, 26; II, 18a/1; II, 17b/30

221 III, 34b/6, 40a/27, 101a/31, 139a/8, 144b/4, 166a/26, 174b /17(2), 19, 179b/11, 181b/6

222 I, 108b/25; II, 21b/14, 26a/1, 45b/6, 8, 48b/32, 54a/10, 63b/27, 74a/5, 87b/33, 88a/5, 88b/27, 95b/27, 99a/18, 107a/19, 136b/13, 148a/9, 148b/24(2), 153b/2, 4; III, 3b/1, 7a/5, 26b/16, 41a/23, 46b/2, 47a/9, 87a/16, 27, 93a/2, 95b/20, 101a/33, 126a/9, 180b/19

223 III, 181b/3

224 **Mol.** ver-; **Par.** vir-, (vir-án); vir-ilmiş; deyver-; deyvir-; **Har.** ver-, vir-, bul ver-, dey ver-; **Men.** vir-, hlk. ver-

225 ver-e='versin': I, 44a/18, 84a/3, 90a/21, 98a/26; II, 50a/7, 56b/32, 133a/22; ver-ici: II, 27b/1; II, 55b/16(...); ver-il-: I, 47a/2(...); ver-iñ: I, 115b /4; ver-ince: II, 55b/7, 131b/28; ver-ir: I, 24b/31; II, 24b/2, 41b/15, 77b/5, 82b/16, 83a/25, 85a/12, 92a/30, 116a/19, 147a/14

226 vir-ecek: II, 22a/36; vir-elim: II, 55a/28, 55b/4, 14, 15, 112b/5, 152a/35; I, 33a/36; II, 142b/16, 154b/31; vir-em: II, 74a/31; vir-en: II, 128a/29; I, 64b/14; II, 20a/32; II, 55b/13, 142a/22; vir-eniñ: I, 67b/29; vir-erek: I, 58b/5, 63a/35; II, 66a/31-32, 66b/6-7, 92b/5, 114a/23, 155a/2; vir-eyim: II, 153a/25; I, 109b/15; II, 75a/12, 136a/21, 25

"vuhûş u tuyûr='kurtlar kuşlar' " hûş tuyûr²²⁷, hûş u tuyûr²²⁸, vuhûş u tuyûr²²⁹

"vur-"²³⁰ vur-²³¹, ur-mak²³²

"yer"²³³ yir²³⁴, yer²³⁵

"zırh < Far. zirh~zirih"²³⁶ zırh²³⁷, zırh-cılar²³⁸, (zırh (u) zırh külâh)²³⁹, (zırh (u) zırh)²⁴⁰, (zırh (u) zırh külâh)²⁴¹, zırh²⁴², (zırh (u) zırh külâh)²⁴³, zirih²⁴⁴, (zireh zirih külâh)²⁴⁵, zireh²⁴⁶

Buraya kadar verdiğimiz örnekler, kelime kök ve tabanlarının durumunu -ilgili kelimelerde- bize göstermektedir. SN'de eklerdeki benzeşme ve uyumları gösteren çok sayıda örnek de bulunmaktadır. "Türkçe'nin en belirgin fonetik özelliğini teşkil eden ve kökten olduğu kabul edilen dil uyumu prensibi, SN'de de sağlam bir kural

227 I, 3a/33, 27/32; II, 4b/31, 5a/18; III, 138b/13

228 III, 19a/4, 45b/23, 157b/36, 164b/24

229 II, 3a/8

230 **Mol.** urmak; **Par.** urmak, vurmak; **Har.** vurmak; **Men.** urmak, hlk. vurmak

231 I, 81a/11, 163b/31, 195b/3, 206b/36, 207b/21; II, 115a/9(2), 10(2), 116a/24(2), 119b/17, 138b/25, 151b/15; III, 20b/29, 28b/2, 14, 15(2), 100a/19, 100b/20, 180a/14, 181a/2, 27; 170a/32; I, 196b/12; II, 116a/9 23; III, 17a/23

232 I, 184b/32, 188b/9; II, 34b/5, 43b/21, 56a/24; I, 25a/12, 109a/1; II, 146a/25; III, 76a/36, 101b/5, 104b/16; III, 98b/8; III, 152b/21

233 **Mol.** yer (Ier); **Par.** yer; **Har.** yer; **Men.** yer ~ yir (, yerlü ~ yerli)

234 yir-e: III, 120a/1; I, 70b/17; II, 69b/20, 92a/29; II, 4b/5, 54b/1, 114b/18; III, 20b/ken., 172a/33; yir-i: III, 49a/24; I, 69b/6, 92a/29; II, 154a/2; yir-i-n: II, 27b/10; I, 109b/15, 118a/10; III, 169a/30

235 yer-i: II, 54b/30, 67b/33, 115a/34; III, 20b/14; yer-idir: II, 61a/28, 71b/36, 99a/28; yer-im: II, 39b/25, 56b/31, 121a/13; I, 145b/17; yer-imiz: III, 170b/1; II, 34a/9; III, 36a/27; yer-i-n: I, 99a/21; III, 86a/8, 125a/24

236 **Par.** zirih, zireh, zirâh; **Men.** zirh, zirih (, zirh külâh= **Galeatus**: demir, zirh külâhlü; **Casis**: başlık, tulga, mığfer, zirh külâh, demir başlık; **Galea**: başlık, demir başlık, demir takyasi, takyá, demir külâh, tugulga, tulgka, mığfer

237 II, 98b/3

238 III, 176a/26, 34, 35

239 I, 176a/29, 32, 34, 36; II, 135b/23, 136b/32

240 II, 143b/14

241 III, 29a/27

242 II, 112a/18

243 I, 176b/1; III, 25b/14, 30, 29a/27, 98a/22

244 I, 176a/28, 30, 32, 33, 176b/1

245 III, 25b/5

246 I, 176a/28

halinde yürürlüktedir."²⁴⁷ Orta Osmanlıca devresinde hızlı bir biçimde başladığı tahmin edilen²⁴⁸ dudak uyumu süreci, kalıplaşmış imlâyı çoğu zaman dikkate almayan SN'de de desteklenmiştir.²⁴⁹ Bu bakımdan SN bize, çağdaşı çevriyazılı metinlerin de dikkate alınmasıyla, Osmanlı Türkçesi'nin bu devresinin fonetik durumunun tespit edilmesini sağlayacak önemli ölçüde malzeme vermektedir. Böylece, anadili Türkçe olan birinin kaleminden çıkmış verilerle, çevriyazılı metinler için söylenen "azınlık dilinin (en azından müellifin kendi telaffuzunu eserine karıştırmış olması ihtimali gibi) etkisi olabileceği" tereddüdü de kısmen izale edilmiş olacaktır.

2. Etimolojik Kaynak Olarak Önemi

SN'de Evliya Çelebi yer yer etimolojik izahlar da yapmaktadır. Bunların bir kısmı hakikaten halk etimolojisine dayandığı halde bazıları da ilmî açıdan yanlış olmayan açıklamalardır. Yeni bilgilerle ve modern etimoloji anlayışıyla desteklendiğinde bu açıklamaların bir değer taşıdıkları görülecektir.

SN belli bir tertip üzere yazılmıştır. Evliya Çelebi gezip gördüğü yerleri rastgele değil, hep bu tertip içinde anlatmaktadır. Yerleşim merkezinin adı, kurucusu, tarihi, eserleri, halkının özellikleri, yörenin coğrafî ve ziraî vb. özellikleri eserde hep belli bir tertip üzere verilir. Bu anlatım sırasında yer adlarının etimolojisi, daha çok halk etimolojisine dayandırılarak yapılmaktadır. Evliya bunu ya kendi bilgisi olarak ya da halkın rivayeti olarak aktarmaktadır. Her iki durumda da bu bilgiler devrin sosyolojisine ışık tutacak değerdedirler. Bunların içinde ihtimaldir ki başka eserlerden nakledilmiş olanları da bulunmaktadır. Bizim için ilmî değer taşıyan etimolojik açıklamaları daha çok anlatım sırasında verdikleridir.

a. Yer Adları Etimolojisine Örnekler:

1. **Çoruh:** "... Bu kal'e nehr-i Coruğ kenârında vâki' olmuştur. Nehr-i Çoruh, cûy-ı rûhdan galatdır. Cûy-ı rûh ya'nî rûh ırmağı dimekle meşhûr bir âb-ı hayvândır."²⁵⁰, "Nehr-i Çorûğ, cûy-ı rûhdan galatdır, ya'nî rûh ırmağı dimekle meşhûr bir berrâk ve sâf ve billur-misâl bir nehr-i zülâldir."²⁵¹

²⁴⁷ Hayati Develi; a.g.e., sonuç bölümü, sh. 107.

²⁴⁸ Tahsin Banguoğlu; *Türkçe'nin Grameri*, İst. 1974, § 62.

²⁴⁹ Geniş bilgi için bk. H. Develi; a.g.e. sh. 30 vd. Örnek olması bakımından şu örnekler dikkate değerdir: aşırı, beri, değildir, gendi, getir-, sandık, tandır, akçedir, erlerdir, meşhurdur, bildiğimden, gittiğimiz, döşendiğinden, verdikde vb.

²⁵⁰ II, 35b/25

²⁵¹ II, 109a/5

2. **Edirne:** "Gâzî Hüdâvendigâr, Gâzî Murâd-ı evveldir, **Edirne** kal'esin **İdrivne** tekûrı elinden feth idüp... "252

3. **Erzurum:** "Vilâyât-ı eyâlet-i erzenirrûm, ya'nî Erzrûm, ba'zılar **ere zulûm** dimişler."253

4. **Hereke:** "Evsâf-ı kal'e-i **Heleke**. **Hereke** dahi dimişler, ... senede Çelebi Sultan Muhammed (Mehemmed) Rûm keferesi elinden feth iderken hayli guzât-ı müslimîn şehîd olmağıla **heleke** ya'nî **helâk yeri** dimekdir."254, " --- sâatte **Heleke** kal'esin geçüp..." 255

5. **Trabzon:** "... âb u hevâsının letâfetinden hazz idüp bu şehrüñ ismine **tarab-efzûn** didiler. Hakkâ ki 'ıyş u 'işret yeridir. Bir ismi dahi şehri-Batumdur, ve bir ismi şehri-Lazgidir, ve bir ismi **Tarabzendir**, galat-ı meşhûrı **Tarabzendir**; ba'zılar **Tarab-efsun** dirler ve niçeler **Tarabuzan** dirler ammâ lugat-i sahîhi **tarab-efzûndur**."256

6. **Urfa:** "Diyâr-ı Rûm'a karîb pâyitaht-ı Nemrûd olan **Ruha** şehriden kıral kızı idi, yani **Urfa** şehriden idi."257

b. Anlatım Sırasında Verdiği Etimolojilerden Örnekler:

1. **çamaşır:** "çamaşır < Far. câme- şûy" çamaşır (ç. -cıyân)

"Esnâf-ı câme-şûyân, ya'nî çamaşırıcıyân ..."258

2. **mancınık:** "mancınık < Ar. mancanîk < Yun."259

"... Mudanya'dan çıkup temevvüc-i deryâ bizi ele alup Urfa **mancılığı** gibi salına salına çalkanup..."260, "... bu kal'e altına gelüp Timur'a bir top ve bir **mancınık** taşı atmağa tenezzül itmediler..."261, "... **mancınık** taşları ..."262, "Evsâf-ı âsâr-ı acîbe-i mancınık: İbrahim Halil Urfa'nun yukarı kal'esi içinde bir

252 I, 18b/30

253 II, 64b/15

254 II, 58a/14-16

255 II, 150b/4

256 II, 29b/27-28

257 I, 7b/kenar 1-3

258 I, 193b/18; **Mol.** çamaşır; **Men.** câme şûy, hlk. çâmâşır

259 **Par.** mancınık; **Men.** mencentîk = **machina:** mencentîk, mencentık; memcentîk, hlk. mencentık

260 II, 21b/18

261 II, 120a/23

262 III, 38a/7

yalçın püšte üzre evce ser çekmiş şehre havâle bir kızıl kaya üzre alâmet-i **mançınık** oldur kim kaçan Nemrûd-ı la'îni Hazreti İbrahim dîne da'vet itdükde İbrahim nebîyi haps idüp bu **mançınıkı** ihdâs ve îcâd itmişdir."²⁶³

3. **maydanoz**: "... kırk gûne ta'âmın pişirirler kim her birinde birer gûne lezzet hâsıl olur. Çorbası ve yahni ve kebâbı ve böreği ve baklavası ve çorbasının enva'ın pişirirler. Ammâ pileki dirler bir gûne ot taşından tavalar yaparlar; ibtidâ bu hapsi balığın ayırtlayup onar onar kamışa dizüp **ma'danos** ve kerefs ve soğan ve pırasayı pâk horde kıyup darçın ve fülful-i siyâh ile halt idüp bir kat kerefs ve **ma'de-nivâzı** pileki tavası içine döşeyüp..."²⁶⁴

4. "**patlıcan** < Ar. bâdincân < Far. bâdingân"²⁶⁵ patlıcan²⁶⁶, bâdincân²⁶⁷

"... seyishâneler üzre dükkânların ma'denivâz ve kerefs ve hıyâr ve **patlıcan** ve turp, şargam, kabak ve kişver ile tezyîn idüp..."²⁶⁸, "Bu sebzeçiyân tahterevânlar üzre dükkânların salata ve ma'de-nivâz ve kerefs ve kabak, lahanası ve hıyâr ve **patlıcan** ile tezyîn idüp..."²⁶⁹, "... kavunu ve karpuzı ve lahanası ve **badıncanı** çok olur..."²⁷⁰

5. **tenesir**: "**tenesir** < Far. ten-şûy"²⁷¹

"... Pir İlyâs Amasyevî... niçe bin keşf ü kerâmetleri âşikâre olmuştur. Hattâ merhûm olduklarında cesed-i şerîfin gassâl gasl iderken **tenesiri** gassâl eğri kor, hemân azîz merhûm dest-i şerîfleriyle **tenesûyü** doğrıdıkları."²⁷²

6. "Eşkâl-i Kalecik. **cik** lafzı, kelâm-ı tasgîrdir, yani küçük demektir." ²⁷³

3. Sözlük Malzemesi (Leksikal Araştırmalar) Bakımından Önemi

SN'de bazı kelimeler sözlük açıklaması yapılarak, bazıları da aynı cümle içinde veya müteakip cümlede Türkçe karşılıkları verilmek suretiyle geçmektedir. Bu özelliği SN'ye leksikal çalışmalar için de yararlanılacak önemli bir kaynak özelliği kazandırmaktadır.

²⁶³ III, 55a/19-21

²⁶⁴ II, 34a/17-21

²⁶⁵ **Men.** bâdincân, bâdingân; bâzincân, bâdincan = **Melongena**: t'âdlicân, hlk. patlicân, bâdincân, bâdingân

²⁶⁶ I, 154a/25, 166b/28; II, 124b/22

²⁶⁷ II, 69b/2

²⁶⁸ I, 154a/25

²⁶⁹ I, 166b/28

²⁷⁰ II, 69b/1-2

²⁷¹ **Mol.** teneşur; **Par.** teneşir; **Men.** tenşûy, teneşûy

²⁷² II, 63b/13-14

²⁷³ II, 134a/12

1. **emildeş**: "Süleyman Han ile 'âlem-i sabâvetde **emildeş** yani sūd karındaşı olmağıla ..."274, "... pîrleri Abdurrahman ibni Şâ'ir Hassândır. Hazreti Resûlün Kâsım evlâdıyla rızâ'an **emildeş** sūd karındaşıdır."275

2. **boduc, señek**: "... ol bardaklara **boduc** ve **señek** dirler..."276

3. **oran**: "...sefer-i hümâyûn oldukda her memleket halkının birer gûne **oran** dirler isimleri vardır..."277, "... sefer-i hümâyûnlar oldukda her vilâyetin birer gûne esmâsı olup alaylarda ve cem'iyet-i kübrâlarda bir şehir halkı bulunmak murâd olunsa Haleb şehri halkına "yâ ahad" dirler. Buna **oran** dirler. Bu "ya ahad" sedâsın Haleb halkı istimâ' idince anlar dahı "yâ ahad" dirler. İzdihâm-ı seferde her kavim **oranı**yla bulunur. Sivas'a "rum rum" çağrılır. Diyarbektire "âmid âmid" **oran** çağrılır.", "Haleb diyârının **oranı** "yâ ahad"dır ve Diyarbektirin "âmid"dir. Bu Çorlunun oranı olan "beg" çağrılır, Çorlu çağrılmaz..."278

4. **ece**: "... lisân-ı Türkîde **ece**, **karındaşa** dirler..."279

5. **eyne damı, mezzit**: "Cümle otuz iki 'aded mahalde doksan sekiz mahalle mezzitleri vardır. Bu diyârda mescidlere **mezzit** dahı derler. Evvelâ bâlâda tahrîr olunan mahallelerin esmâlarıyla müsemmâ mahalle mescidleri olduğundan mâ'adâ meşhûr olan **mezzitler** ve **eyne damları** ya'nî **ezine günü mescidleri** vardır. Bu diyârın re'âyâsı mescidlere **eyne damı** dirler."280

6. "**güreş**"281 güleş (g. -ciler)282, güreş283, güreşciyân284, güreş285, güreşir286

"... Hâlâ ba'de'l-'asr cümle tekye pehlivânları ol câ-yı latîfde **güreşirler**; lügat-i Türkîsinün sahîhi **güreşdir**."287

274 I, 131a/4-5

275 I, 194b/30

276 III, 92b/6

277 III, 103b/10

278 III, 103b/11-12

279 III, 165a/29

280 III, 67b/2

281 **Mol.** gureş, gureşçi, gureşçilik, gureşlemek; **Par.** güreş, güreşçilik, güleş, güleşmek; **Men.** güreş, hlk. güleş (, güreş yeri); küreşmek; kuleş < güreş; kuleşmek < gureşmek

282 I, 66b/28, 67a/1, 10(2), 107b/35, 108a/11; II, 7a/9, 56a/16, 115a/6, 117a/3, 125a/2, 139a/29

283 II, 115a/7

284 II, 155a/33

285 I, 40a/26

286 I, 40a/26

287 I, 40a/26 Bundan başka değişik yerlerde kelimenin her iki şekli de geçmektedir.

7. **çakır**: "... hemân Hünkâr "hay veled ne 'aceb hâzır-cevâb imiş" diyüp hande idüp safâsından **çakır** getirün didiler. **Çakır** anlaruñ istilâhında **bâdeye** dirler idi."²⁸⁸

8. **er gili, er çamurı**: "... cemî'î mecrûhlara ve marîzlılara peygamber pînarınuñ başındaki çamurdan mecrûhlara Sultanü'l-'ulemâ sürünce cümle ehl-i derde ol gil-i mübârek dâ-i devâ olduğundan **er gili**, ya'nî **er çamurı** dimeden galat **Ergili** nâmıyla müsemmâ bir şehir..."²⁸⁹

9. **sültân, sultân, sancak beyi**: "... ammâ **sultân** (tı ile) değil, **sültân** (te ile) idi." "... **sültanlık** (te ile) ya'nî **sancak beyi** tahtıdır."²⁹⁰

10. **rey it-, ak-**: "... dâyimâ ağzından salya **rey** ider." ('rey' kelimesinin üzerine gelecek şekilde '**akar**' kelimesi yazılmış.)²⁹¹

11. **bülh, oğuz**: "... ve cümle halk-ı Hınıs **bülh** ya'nî **oğuz** tâyifedir."²⁹²

12. **balyoz vekili, konsoloz**: "... bu İskenderun'da yedi kıraluñ **balyoz vekilleri** ya'nî **konsolozları** sâkin olup..."²⁹³

13. "... **esnâf-ı çerçiciyân-ı hâcetçiyân** ya'nî **ayakda gezen attar, dükkânları** yokdur, cümle üç yüz neferdir."²⁹⁴

14. **ılığın**: "**Evsâf-ı Ilığın**: zamân-ı kadîmde şehir-i 'azîm imiş, celâlî ve cemâlî zulmünden harâb olup cümle biñ mikdârı ma'mûr u âbâdân şehirdir. Elsine-i nâsda bazıları **ilkın** dirler, ammâ ılıcası olmağıla sebep-i tesmiyesi **ılığın**dır. Zîrâ etrâk kavmi ılıcalara **ılığın**, ya'nî kudretten ılı ve issi su dimekdir..."²⁹⁵

15. **semmü's-semek, balık otı**: "Bu âsitâne-i Halîlullah'da olan mâhîleri sayd itmek memnû'dur. Bir kerre bir herîf bu mâhîlere **semmü's-semek** yani **balık otı** döküp niçe biñ balıklar zehirlenüp helâk oldukda..."²⁹⁶

16. **kuyruk yıldızı, ülker yıldızı**: "...**Kuyruk Yıldızı** ya'nî **Ülker Yıldızı** doğunca..."²⁹⁷

288 I, 64b/20-21

289 III, 13a/22

290 II, 96b/15

291 II, 124b/26

292 III, 26b/1

293 III, 18a/36

294 I, 191b/33

295 III, 6b/2

296 III, 55a/10-11

297 III, 17b/15

17. **yazığı gel-, acı-:** "... Aksaray... Yıldırım Hân destine girdi. Andan, Timur Han-ı pür-zôr --- sene tarihinde Yıldırım Bâyezid Hân'a rağmen harâb ve yebâb ve halkın kebâb ve hâneleri ak sarayı türâb itdiğinden hâlâ kavm-i etrâk ol sarâyâ **yazıkları geldiğinden** ya'nî **acıdıklarından** "ah saray!" dirler, niçesi "ak saray" dirler, bu gûne ismiyle müsemmâ bir şehr-i ra'nâdır."²⁹⁸

18. **kaplıca, ılıca ...:** "Şehr-i Sofya: Bu diyârda **ılıca**ya **bana** dirler. Acem'de **germâb**, Arab'da **hummâ**, Türkistan'da **ılıca**, Yörükistan'da **kaplıca** dirler. Tatar **ılısı** dir. Kürdistan'da **çermik**dir. Lisân-ı Sırf (Sırp)'da **kösence** dirler, Türkmen'de **ılıgın** dirler."²⁹⁹

19. **kedi:** "... anuñ için şehr-i Erdebil-i zebîlde **hirre**, ya'nî **kürbe**, ya'nî **kuta**, ya'nî **sennûre**, ya'nî **merrâbe**, ya'nî **maçı** ve **pestân u mestân**, ya'nî **kedi** zî-kıymetdir..."³⁰⁰

20. **pâçıla:** " ... ayaklarına at kılından ve kazıldan örülmüş pâçılalar giyüp kar üzre yol aramağa gitdiler. Vâsf-ı pâçıla oldur kim Kürdistân'da ve Acem diyârında kar çok yağsa kalbur gibi bir çemberdir, içini at kılı kazılıyla pâbûc gibi örüp ol çemberi ayaklarına giyüp kar üzre yürürler."³⁰¹

4. Ağız Malzemeleri Bakımından Önemi

SN, XVII. yüzyıl genel Türkçesi için olduğu kadar bu devir Anadolu ağızları için de bize çok önemli malzemeler vermektedir³⁰². Sistemli bir şekilde bize ağız malzemesi aktaran ilk kaynak her halde SN olmalıdır. Bulduğu yöreyi anlatırken, çevrede konuşanların etkisiyle yer yer o bölge ağzından da kelime ve ibareler kullandığı anlaşılmaktadır. Bunu eserin değişik bölgelerin anlatıldığı bölümlerine baktığımızda daha iyi anlamak mümkündür. Ancak bundan başka, bizzat ağız örnekleri diye verdiği ve kendince Türkçe karşılıklarını gösterdiği yerler bulunmaktadır. Bunlar bazen tek bir kelime, bazen de küçük cümleler veya ibareler şeklinde olmaktadır.

²⁹⁸ III, 66b/29-31.

²⁹⁹ III, 136b/35-36

³⁰⁰ III, 78b/2-3

³⁰¹ II, 130a/29-31

³⁰² SN'de sadece Anadolu ağızlarından örnekler değil, diğer bölgelerde yaşayan Türklerin ve başka halkların konuşmalarından da örnekler verilmektedir. Türk lehçe ve ağızlarından örnekler hakkında bk.: Robert Dankoff; "Turkisch Languages and Turkisch Dialects according to Evliya Çelebi", *Altaica Osloensia*, Proceeding from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Oslo, June 12-16, 1989, Edited by Bernt Brendemoen.

Evliya bize, Anadolu'da yaşayan hemen hemen her etnik topluluğun dilinden örnekler vermektedir³⁰³. Bazen ahalinin etnik kökenini de zikrederek verdiği konuşmaların, "kelimât-ı türrehât, perişân kelimeler" vb. ifadelerle zaman zaman kendince yorumunu da yapmaktan geri durmaz. Biz burada Türkçe'yi ve "Türklerin Türkçesi"ni konu edindiğimiz için diğer dillerden ve etnik toplulukların konuşma örneklerinden bahsetmeyeceğiz.

Ağız örnekleri arasında en derli toplu olanları Gördes, Tosya ve Maraş'tan, karşılıklarını satır altı olarak verdiği ağız örnekleridir. Söz konusu yerler ağızları arasında ortak kelimeler bir hayli fazladır. Bunun sebebi de söz konusu bölge halkının, bizzat Evliya'nın da işaret ettiği gibi, Türkmen oluşudur. Buraya Gördes ve Tosya yöresinden derlenen kelimeleri ve Evliya'nın bunlara verdiği karşılıkları alıyoruz. Evliya bu şekilde bize, bir taraftan yöre ağızlarından örnekler verirken bir taraftan da bu kelimelere verdiği karşılıklarla o devir Türkçesi için önemli sözlük kelimeleri aktarmış olmaktadır. Bunların bir kısmı edebi metinlere de girmiş, umumî Türkçe'nin malı olmuş kelimelerdir.

Gördes (Kütahya): ... Her taraf bağıdır, kuru üzümü meşhûrdur, Etrâf şehirlerden buğday getirip kuru üzüm alırlar. Ahâlîsi hep Türkdür. Ba'zı kelimeleri şunlardır:

azık=ekmek, tahıl=buğday, dehle=gözet, zıbar=yat, gañlı=araba, ün=âvâz, râhatlık=avrat, gitmec=kız, kızan=oğlan, cılız=küçük, ... göblez= köpek yavrusu, taraş=zağar, çomar=koyun köpeği, mastı=fino köpek, yetegen=tazı, çınak=arslan, saplıca=kızıl kiraz, kişne=vişne, ballıdarı=incir, kelem=lahana, kızıl ağaç=havuç, hınza=kereviz, yelli saz=turp, çoğaş= güneş, oğlan babucı=armud kurusu, tüglice donbak= kestâne, tülüce yumru= şeftâlî, kaplıca burka=yumurta, beg aşı=yumurta

Böyle nice perişân kelimeleri var ki işitenlerin akli perişân olur. Gerçi âbâ ve ecdâdımızın lisânıdır ammâ bizim cedlerimiz sâkin olduğu nefsi Kütâhiyye ve Demirci şehrinde bu gûne kelâmlar yokdur.³⁰⁴ Bu kelimeler bazı eksiklerle Tosya ağzından örnekler verilirken de sıralanmaktadır.³⁰⁵

³⁰³ Bu örnekler, kelime kelime oldukları gibi bazen de konuşma örnekleri biçiminde olmaktadır. Etnik toplulukların kendi dillerinden örnekler yanında, bu toplulukların Türkçe'yi kullanışlarından örnekler de yer almaktadır. İstanbul esnafının padişah ve halk huzurunda geçit resmi sırasında maharetlerini sergilerlerken her meslek grubunun ağzından koro halinde söylenen konuşmalar nakletmektedir: "Badanacı Ermeniler dahi arkalarında destiler ile mermer kirecinden cüllâb olmuş beyâz badana ile ellerinde uzun sıriklar ucında domuz fırçalarıyla kararmış evleri ve dîvârları ağardarak 'seksen ahçañı alup ağardırım, yatmış ahça disañ olmaz' diyü Ermeni lehcesiyle kelimât iderek geçerler." II, 200a/18-21

³⁰⁴ IV, 28a/15

³⁰⁵ Bu kelimeler Dankoff'un çalışmasında ("Turkic Languages and ..., sh. 98-99) -bir dikkatsizlik neticesi olmalı- Bolu ağzından örnekler olarak verilmiştir.

Lisân-ı ıstılâh-ı etrâk-i Tosya..: Evvelâ bu etrâkin dîvân ta'bîr etdikleri, Erdoğrul (Ertuğrul) âl-i Selçukiyân Sultan Alâaddin asrında boy beyi iken keferelerinden bu dağları fethetdikçe re'âyâ ve berâyâyâ istimâlet vermek için dîvân idüp kös çaldığı yerlere hâlâ **dîvân** lafzıyla ta'bîr idüp yedi dîvân yedi nâhiye olmuştur. Dâğî ve bâğî âdemlerdir kim lisânları budur: azık=ekmek, tahıl=buğday, ... gañlı=araba, ün=âvâz, râhatlık=avret, kızıñ=uşak, cılız=küçük, merd=adam, Safâ yalavaç=Adem peygamber, Çalab hakkı=Allah hakkı, yalavac hakı = peygamber hakkı, Ese yalavac=İsa peygamber, çebü fakı= çelebi hâce, heleci=söz, aydıncı=şeyh, bañlayan=müezzîn, salâ= namâz, mezgit=mescid, eyne damı=cuma câmi'i, savu yeri=mezarlık, sin yeri=mezarlık, zâhırlık=hammâm, savu=ağlamak, göblez=yavru köpek, tula=zağar(av köpeği), çomar=koyun köpeği, mastı=fino köpek, yeteğen=tazı, ...çoğaç=güneş, oğlan babucı=armud kurusu, tüglice donbak = dikenli kestâne, tüllice yumru=şeftâlû, ... kaplıca burka=yumurta. çullu cücük = tavuk, meşatlık=mezarlık*, musmul=temiz (R. Dankoff, *Turkic Languages ...*, sh. 98, 99)

Bu lügat-i mühmelelerden mâ-'adâ niçe bin kelîmât-ı türrehâtları vardır kim ne kadar nedîm adam olsa bir kimesne anlaruñ bir kelâmın anlamak ihtimâli yokdur. Ol diyâruñ kavmine mahsûs bir turfa lehçe-i mahsûsadır kim ancak bu kadar tahrîr olundu.³⁰⁶

Bütün bunlardan sonra, yerli ve yabancı bilim adamlarınca, sadece devrinin değil Osmanlı sahası Türk edebiyatının en önemli nesir ustalarından olduğu kabul edilen Evliya Çelebi'nin eserinin, o devir Osmanlı coğrafyasını aksettiren bir kültür hazinesi olmaktan başka, dili, anlatımı ve imlâsı bakımından da aynı derecede önemli bir kaynak eser özelliği taşıdığını söylemek her halde mümkündür.

* "meşhed" kelimesinin "maşat" şeklinin **Par.**'de de yer alması oldukça ilgi çekicidir (sh. 2341 vb.).

³⁰⁶ II, 59a/29-59b/22